©Wydawnictwo UR 2018 „Edukacja – Technika – Informatyka” nr 4/26/2018
ISSN 2080-9069 www.eti.rzeszow.pl
ISSN 2450-9221 online DOI: 10.15584/eti.2018.4.51

FABIAN ANDRUSZKIEWICZ[1], OLGA CHYŻNA[2]

Rola nauczyciela w edukacji wielokulturowej i międzykulturowej na Ukrainie i w Polsce

The Teacher’s Role in Multicultural and Intercultural Education in Ukraine and Poland

[1] Doktor habilitowany inżynier, Uniwersytet Opolski, Samodzielna Katedra Inżynierii Procesowej, Polska
[2] Profesor, Narodowy Pedagogiczny Uniwersytet w Kijowie, Ukraina

Streszczenie

W opracowaniu podjęto próbę ukazania roli edukacji i jej wpływu na procesy zachodzące w wielokulturowym i międzykulturowym środowisku. Zwrócono szczególną uwagę na wymagania stawiane nauczycielom, gdyż realizacja celów edukacji międzykulturowej w Polsce i na Ukrainie w dużej mierze zależy od profesjonalizmu nauczycieli, który łączy w sobie cechy nauczyciela i psychologa, kulturologa, pedagoga, menedżera edukacji, wychowawcy, koordynatora.

Zadanie to jest niezwykle trudne, ponieważ do osiągnięcia tego celu niezbędni są doskonali specjaliści-nauczyciele, a co za tym idzie – ich kształcenie, a w szczególności tworzenie profesjonalnych i osobistych cech przyszłego nauczyciela z zachowaniem wymagań wielokulturowego rynku pracy.

Słowa kluczowe: nauczyciel, edukacja, wielokulturowość, międzykulturowość, kształcenie

Abstract

The paper attempts to show the role of education and its impact on the processes taking place in a multicultural and intercultural environment. Particular attention has been paid to the requirements for teachers, since the implementation of intercultural education objectives in Poland and Ukraine depends to a large extent on the professionalism of teachers, which combines the qualities of a teacher and psychologist, cultural scientist, educator, education manager, educator and coordinator.

This task is extremely difficult, because to achieve this goal, excellent teacher specialists are needed, and thus their education, and in particular the creation of professional and personal features of the future teacher, while maintaining the requirements of the multicultural labor market.

Keywords: teacher, education, multiculturalism, interculturality, education

Wstęp

Wielokulturowość i międzykulturowość ściśle są ze sobą powiązane, wiążą się z przenikaniem i dostarczaniem różnorodnych wzorców i zachowań. Według Nikitorowicza, łączą się również z intensywnym, wzajemnym oddziaływaniem

na siebie jednostek lub grup, wpływającym na modyfikacje dotychczasowego stylu życia, a także na pogłębianie poczucia tożsamości narodowej z odpowiedzialnością za struktury ponadnarodowe, odpowiedzialnością za wspólne dziedzictwo kulturalnego pogranicza, otwartością na wymianę, integrację imigrantów i tworzenie obywatelstwa (Nikitorowicz, 2009).

Wykorzystanie idei i zasad edukacji międzykulturowej w Polsce i na Ukrainie pozwala w znacznym stopniu zwiększyć efektywność procesu kształcenia i wychowania studentów, wyposażyć młodzież w wartości moralno-etyczne, kulturowo-estetyczne, a także zachęcić ją do nieustannego samodoskonalenia się i samorealizacji.

Transformacja jako proces zmian

Transformacja ekonomiczna, społeczna, kulturowa, „codzienna", jakiej ukraińskie i polskie społeczeństwo doświadcza od prawie 30 lat w wielu wymiarach, widoczna jest w innych niż kiedyś „wzorcach" i stylach życia. Wizja kultury jako rezerwuaru wartości stanowi fundament klasycznie pojmowanej edukacji.

Potrzeba poszukiwania dróg rozwiązywania problemów związanych z edukacją międzykulturową na Ukrainie została z góry określona strategicznymi kierunkami wzrostu ogólnokulturowego i zawodowego poziomu kształcenia nauczycieli, które znajdują odzwierciedlenie w „Strategii UNESCO dla nauczycieli w 2012–2015" (2012), ustawie Ukrainy „O edukacji" (2017), „O szkolnictwie wyższym" (2014), „Konceptualnych zasadach rozwoju pedagogicznej oświaty Ukrainy i jej integracji w europejskiej przestrzeni edukacyjnej" (2004), „Konceptualnych zasadach reformy szkolnictwa średniego", „Nowej ukraińskiej szkole" (2016). Głównym zadaniem reformowania kształcenia przyszłych nauczycieli w kontekście integracji do światowej przestrzeni naukowej i edukacyjnej jest tworzenie twórczej, kreatywnej osoby z innowacyjnym typem myślenia, przygotowanej do skutecznego samorozwoju i samorealizacji w zmieniającym się wielokulturowym świecie.

Obowiązkową bazą nauczyciela staje się wiedza w dziedzinie historii, kultury, sztuki, religii, etnopedagogiki i etnopsychologii narodów mieszkających w regionie, a także przeświadczenie o konieczności zachowania świata i stabilności w regionie, kraju, świecie oraz szacunek do osobowości, obrony jej praw i interesów bez względu na przynależność kulturalną, narodową, religijną. Globalizacyjne uwarunkowania wymagają od współczesnego nauczyciela podczas realizacji procesu edukacyjno-wychowawczego brania pod uwagę takich aspektów, jak:

– pedagogiczny humanizm (zaufanie do wychowanków, szacunek do ich osobowości, godność, pewność w swoich zdolnościach i możliwościach),

– empatyjne rozumienie wychowanków (pragnienie i umiejętność odczuwania innego jak siebie samego, rozumienia świata wewnętrznego wychowanków, przyjmowanie ich pozycji),

– współpraca (stopniowe przekształcenie wychowanków we współtwórców procesu pedagogicznego),

– dialog (umiejętność słuchania wychowanków, interesowanie się nimi, rozwijanie dialogu między osobami na podstawie równości, wzajemnego rozumienia i współtwórczości),

– osobowościowa pozycja (twórcze samowyrażenie: pedagog w stosunku do wychowanków nie jest pozbawionym indywidualności funkcjonariuszem, lecz osobowością, która ma własne zdanie, wyraża swoje uczucia, emocje itp.).

Idee edukacji w warunkach wielokulturowości

Znaczące dla kształtowania współczesnych koncepcji edukacji na świecie jest wdrożenie modelu wielokulturowej oświaty w XX w. przez zróżnicowane kulturowo społeczeństwa (Stany Zjednoczone, Europa Zachodnia). Edukacja wielokulturowa wyszła naprzeciw takim potrzebom i problemom jako: profesjonalne przygotowanie nauczycieli do wielokulturowego wymiaru, przejawy zróżnicowania kulturowego, równe traktowanie, kultywowanie własnej tożsamości, języka i kultury, dialog międzykulturowy, a także dyskryminacja, marginalizacja, wykluczenie społeczne i kulturowe. Opierała się głównie na paradygmacie wielokulturowości i zarazem edukacji wielokulturowej, który uznawał i promował różnorodność w społeczeństwach pluralistycznych oraz jednocześnie włączał grupy mniejszościowe w nurt kultury dominującej.

Według Lewowickiego (2000) jedną z najbardziej charakterystycznych cech edukacji wielokulturowej, wynikającą z jej podstaw społecznych, jest „bycie obok" grup ludzi i ich kultur. Naturalnym skutkiem tak pojmowanej i prowadzonej edukacji było i jest zachowanie różnych elementów tożsamości (języka, kultury, „minisystemu" własnej oświaty), ale równocześnie izolacja, dystans między grupą mniejszościową i grupą dominującą.

Kontrowersje wokół edukacji międzykulturowej

Edukacyjne działania, które są skierowane do różnych grup adresatów, przybierają zróżnicowaną postać w zależności od sposobu traktowania różnic kulturowych, dla których można wyróżnić podejścia: asymilacyjne, izolacyjne i właściwe. Są one adresowane nie tylko do mniejszości, ale też do przedstawicieli kultury dominującej (Kwieciński, Śliwerski, 2006, s. 418–423).

W ciągu ostatnich lat w Polsce pojawiają się postulaty oraz próby praktyczne kształcenia całego społeczeństwa, a nie tylko mniejszości do życia w warunkach pluralizmu kulturowego. Ten nurt to właśnie edukacja międzykulturowa.

Aby stworzyć całkowicie tolerancyjne społeczeństwo pluralistyczne, zasugerowano cztery drogi osiągnięcia tego szeroko zakrojonego celu. Po pierwsze, kształcenie do wartości, które wspierają kulturową różnorodność i indywidualną niepowtarzalność. Po drugie, wspieranie jakościowego rozwoju istniejących kultur etnicznych oraz włączanie ich w główny nurt życia społeczno-gospodarczego i politycznego. Po trzecie, wspieranie badań nad alternatywnymi i nowo pojawiającymi się stylami życia. Po czwarte, wspieranie wielokulturowości, wielojęzykowości i wielodialektyczności (Kwieciński, Śliwerski, 2006, s. 420).

Edukacja międzykulturowa stanowi model działalności społecznej, kulturalnej i oświatowej nastawiony na wzajemne poznawanie, rozumienie i wzbogacanie kultur oraz poszczególnych osób je tworzących. Jej cechą jest otwarcie na Innych/Obcych i ich problemy. W przeciwieństwie do edukacji wielokulturowej, skutkiem edukacji międzykulturowej jest integracja i dynamizacja społeczno-kulturowa różnych kręgów społecznych. W edukacji międzykulturowej uwzględnia się bowiem i szanuje wewnętrzne różnice etniczne, rasowe, kulturowe danego społeczeństwa, z którymi wiążą się odmienne wizje świata i wzory zachowań (Lalak, Pilch, 1999, s. 73).

Doświadczenia z edukacją międzykulturową w Polsce i na Ukrainie

O doświadczeniach z edukacją międzykulturową w Polsce i na Ukrainie można w zasadzie mówić dopiero po 1989 r. (Kwieciński, Śliwerski, 2006, s. 415–422). Różnice etniczne oraz narodowościowe w tych krajach były w najlepszym razie przemilczane bądź ujmowane w postaci „folklorystycznych ciekawostek", a w najgorszym przypadku były aktywnie eliminowane.

Obecnie edukacja międzykulturowa zyskuje zupełnie inny, nowy wymiar. Z tej perspektywy patrząc na Europę, dostrzec można trzy zadania stojące przed pedagogiką: wypracowanie wspólnego modelu i standardów kwalifikacji zawodowych nauczyciela jako wymóg bliskiej współpracy gospodarczej, budowanie świadomości europejskiej dla integracji politycznej oraz zwalczanie przesądów i stereotypów.

W procesie przygotowania przyszłego nauczyciela do pełnienia roli (misji) nauczyciela-wychowawcy należy uwzględniać takie aspekty, jak:

– refleksja pedagoga na własne doświadczenie psychologiczno-pedagogiczne, która ujawnia się podczas analizy własnej działalności pedagogicznej,

– formowanie pozycji orientacyjno-poszukiwawczej pedagoga wobec dowolnych aspektów swojego i „obcego" (zapożyczonego) doświadczenia pedagogicznego,

– kształcenie jednolitego podejścia do analizy problematycznych sytuacji pedagogicznych,

– formowanie umiejętności rozwiązywania zadań kolegialnie z innymi uczestnikami (wychowankami, kolegami).

Realizacja tych warunków zabezpiecza systemowość w przygotowaniu pedagoga do działalności pedagogicznej zarówno w okresie nauczania na uczelni wyższej, jak i w edukacji pozaszkolnej, w trakcie metodycznego doskonalenia umiejętności fachowo-pedagogicznych.

Podsumowanie

Współczesna edukacja na Ukrainie i w Polsce, realizując zadania kształcenia nauczycieli i wychowania do życia w wielokulturowej rzeczywistości, powinna kształtować potrzebę budowania mostów między kulturami. Komunikacja interpersonalna jest procesem wielokierunkowym i ma charakter dialogiczny, czyli jest spotkaniem człowieka z człowiekiem. Dialog kulturowy służy przekraczaniu granic własnej kultury, aby człowiek wewnętrznie wzbogacił się o innego człowieka. Chodzi o kształtowanie tożsamości otwartej. Należy pamiętać, że przebywanie w centrum, a więc z dala od tego, co „inne", sprawia, że zarówno życie ludzie, jak i idea dialogu ulegają szybkiemu obumarciu. Jedynie życie „na progu", życie „pograniczne" pozwala na bycie pełne, właściwe, najbardziej twórcze i właśnie o tym powinien pamiętać współczesny nauczyciel. Powinien pamiętać również, iż podstawowym celem wychowania jest wprowadzenie człowieka w świat wartości kulturalnych wymagających od jednostki ciągłego rozwoju i ruchu (Kerschensteiner, 1912; Hessen, 1997, s. 74), będących podstawą edukacji.

Edukacja międzykulturowa, a w szczególności odpowiednie kształcenie nauczycieli do pełnienia swojej misji, przynajmniej z założenia czyni krok ku integracji i wzajemnej tolerancji, już od najmłodszych lat przygotowując ludzi różnych kategorii do współpracy oraz korzystania z powszechnego dorobku, służąc podtrzymywaniu tożsamości poszczególnych jednostek i zbiorowości. Może stanowić w Polsce i na Ukrainie szansę stworzenia demokratycznej oświaty, która zapewniłaby pomyślny rozwój wszystkim grupom, aczkolwiek realizacji takich celów nie sprzyja stratyfikacja społeczna i konflikty interesów. Równocześnie z prawidłową polityką rządową w tym obszarze konieczne jest przyzwolenie społeczne na dokonywanie się tego procesu. Tylko zespolone działania są podstawowym warunkiem powodzenia programów edukacji międzykulturowej (Golka, 2001).

Edukacja międzykulturowa na siłę byłaby przejawem jednoczesnej rezygnacji z modernistycznej idei całościowej emancypacji i pomocy, realizacji utopii sprawiedliwości, równości i racjonalności na rzecz równie przymusowego postmodernistycznego nastawienia na różnicę, przypadkowość, dyskursywność itp. (Lalak, Pilch, 1999, s. 74–75). Edukacja międzykulturowa pomaga wychodzić poza kanon własnej kultury, przekraczać granice, normy i wzorce kulturowe. Jej sukces uzależniony jest jednak od nadania znaczenia wartościom rdzennym, aprobaty i zrozumienia „świata zakorzenienia" oraz odczuwania i wyrażania szacunku do niego (Rabczuk, 2011).

Z perspektywy czasu, patrząc na Europę, dostrzec można trzy zadania stojące przed współczesnym nauczycielem: wypracowanie wspólnego modelu i standardów kwalifikacji zawodowych nauczyciela jako wymóg bliskiej współpracy gospodarczej, budowanie świadomości europejskiej dla integracji politycznej oraz zwalczanie przesądów i stereotypów.

Literatura

Golka, M. (2001). Problemy i dylematy edukacji dla wielokulturowości. W: J. Nikitorowicz, M. Sobecki, D. Misiejuk (red.), *Kultury tradycyjne a kultura globalna* (s. 137–149). Białystok: Trans Humana.

Hessen, S. (1997). *Podstawy pedagogiki*. Warszawa: Żak.

Kerschensteiner, G. (1912). *Begriff der Arbeitsschule*. Leipzig: B.G. Teubner.

Kwieciński, Z., Śliwerski, B. (2006). *Pedagogika-podręcznik akademicki*. Warszawa: PWN.

Lalak D., Pilch, T. (1999). *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*. Warszawa: Żak.

Lewowicki, T. (red.) (2000). *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*. Katowice: Wyd. UŚ.

Nikitorowicz, J. (2009). Wspólnoty i migracje w społeczeństwach wielokulturowych W: J. Nikitorowicz, J. Muszyński, M. Sobecki (red.), *Wspólnoty z perspektywy edukacji międzykulturowej* (s. 15–28). Białystok: Trans Humana.

Rabczuk W. (2011). Edukacja miedzykulturowa z perspektywy Rady Europy i Unii Europejskiej. W: *Pogranicze. Studia Społeczne* (s. 54–68). Białystok.